

Ons Gelderland?

Op zoek naar
de Gelderse identiteit

Ons Gelderland?

Op zoek naar de Gelderse identiteit

Essay ter gelegenheid van de opening
van het Huis der Provincie in Gelderland.
20 september 2017

prof.dr. Dolly Verhoeven

Bijzonder hoogleraar Gelderse Geschiedenis aan de Radboud Universiteit.

Arnhem, september 2017.¹ Het vernieuwde Huis der Provincie staat te stralen aan de eveneens vernieuwde Markt. Drieënzestig jaar na de oplevering van het oorspronkelijke Huis beschikt Gelderland weer over een eigentijdse werk- en vergaderplek voor het provinciaal bestuur en een toegankelijke ontmoetingsplaats voor burgers, precies zoals het destijds ook bedoeld was.

Maar de betekenis van dit gebouw strekt verder dan zijn gebruiksfunctie, het is daarnaast ook een symbool voor Gelderland: door de plek waar het staat, als opvolger van het vroegere Hof van Gelre, door de vorm die het heeft meegekregen als 'kasteel op de markt' en door de talrijke verwijzingen in en op het Huis naar het verleden van Gelderland. Evenals de Gelderse vlag, het wapen en het volkslied verbeeldt het Huis der Provincie de identiteit van Gelderland.

Wat is dan eigenlijk die Gelderse identiteit, waar bestaat die uit? Of, beter gezegd, waarmee identificeren de inwoners van Gelderland zich? Waar zijn ze trots op, waar voelen ze zich mee verbonden en welk beeld schetsen ze van zichzelf?

Laten we, om die vragen te beantwoorden, allereerst een blik werpen op het Gelders volkslied, dat in 1998 door Gedeputeerde Staten officieel is vastgesteld. Want een volkslied is toch bij uitstek een symbool waarvan je verwacht dat het territoriale gevoel erin doorklinkt. Het lied, met de veelzeggende titel *Ons Gelderland*, stamt uit de jaren twintig van de vorige eeuw en is dus bijna honderd jaar oud. Het werd geschreven door de Doetinchemse schoolmeester C.J.C. Geerlings.

¹ Een verkorte versie van deze tekst werd uitgesproken op 20 september 2017.

Ons Gelderland

*Waar der beuken breede kronen, Ons heur koele schaduw biên;
Waar we groene dennebosschen, Paarse heidevelden zien;
Waar de blonde roggeakker en het beekje ons oog bekoort,
Daar is onze Vale ouwe, Kost'lijk deel van Gelre's oord (2x).*

*Waar bij zomerzon de boomgaard, Kleurig ooft den wand'laar toont,
En de vruchtb're korenakker, Stagen arbeid rijk'lijk loont;
Waar het aorige rivierke, Rustig stroomt langs groenen boord,
Daar is onze rijke Betuw, Kost'lijk deel van Gelre's oord (2x).*

*Waar kasteelen statig rijzen, Rond door park en bosch omringd,
Waar het voog'lenkoor zijn lied'ren, In het dichte loover zingt;
Waar het lief'lijk schoon van 't landschap, 't Oog des schilders steeds bekoort,
Daar is onze 'olde Graafschap', Kost'lijk deel van Gelre's oord (2x).*

Gelders volkslied in vier varianten

Wat direct opvalt aan het Gelders volkslied is dat het niet gaat over Gelderland als één geheel, maar dat het drie afzonderlijke streken bezingt: de bosrijke Veluwe, familiair aangeduid als 'Vale ouwe', de vruchtbare Betuwe en de schilderachtige Graafschap of Achterhoek. Het lied schetst een idyllisch beeld van het Gelderse landschap, vol rivieren en kabbelende beekjes, bossen en heidevelden, vruchtbare akkers en boomgaarden, met als enige bebouwing statige kastelen in bijbehorende parken. Geen spoor van industriële bedrijvigheid, noch van spoorwegen, trams en havens, en evenmin van de drukte op markten en in de straten van grote en kleinere steden van Gelderland. Opmerkelijk is verder, dat het lied geen enkele verwijzing bevat naar de Gelderse geschiedenis of naar de verhouding met andere geografische eenheden, zoals buurprovincies, buurland Duitsland of het Koninkrijk der Nederlanden. Het volkslied van Geerlings is uiterst neutraal en nogal bescheiden: 'wij Geldersen zijn niet beter, slimmer, dapperder of sterker dan anderen en we hoeven ons niet op de borst te trommelen', lijkt hij te zeggen, 'maar we mogen ons wél gelukkig prijzen met de omgeving waarin we wonen'.

Nu was dit in 1998 niet het enige lied dat meedong naar de titel van Gelders volkslied. Er waren nog drie kandidaten, die opvallend genoeg allemaal wat explicieter naar het Gelderse verleden verwezen en zich ook ten opzichte van de rest van Nederland wat nadrukkelijker profileerden. Zo was er het *Geldersch Volkslied* van Jan van Riemsdijk, ook een Achterhoekse schoolmeester – hij werkte in Terborg – en eveneens stammend uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Van Riemsdijk begint wel met een verwijzing naar het verleden, om precies te zijn naar de Germaanse oorsprong van Gelderland:

*Waar ons vaderland bebouwd werd
Door den Saksischen Germaan,
Daar werd onze stam geboren,
Daar is Gelderland ontstaan.*

Van bescheidenheid heeft Van Riemsdijk minder last dan Geerlings. Onomwonden stelt hij dat Gelderland de mooiste en beste provincie van allemaal is; gelegen tussen Brabant en de Zuiderzee, en tussen Utrecht en Westfalen, is het zonder meer *de parel van ons Hollandsch koninkrijk*.

Het volkslied van de historicus H. Th. Colenbrander uit 1910 valt meteen met de deur in huis. Colenbrander zet Gelderland neer als het *dierbare erfdeel der Bataven*, waarmee hij nog weer wat verder teruggaat in de tijd. Net als zijn collega-lieddichters wijdt Colenbrander heel wat strofen aan het Gelderse landschap. Ook hij bezingt de ruisende beekjes, de donkere sparren en de bloemrijke weiden. Die landschappelijke schoonheid en rijkdom verbindt hij nadrukkelijk met Nederlandse natie, want het is volgens Colenbrander via haar schoonheid dat Gelderland eer bewijst aan de vorstin.

En dan was er nog het *Geldersch Lied* van de Achterhoekse dichter, bestuurder en landeigenaar A.C.W. Staring, dat weer ruim een eeuw ouder is en stamt uit 1789. Staring toont zich de meest krijgslustige van de vier lieddichters: hij spreekt zelfs de bereidheid uit een harnas aan te trekken en in het voetspoor te treden van de zestiende-eeuwse veldheer Maarten van Rossem.

*En gesp ik 't harnas aan,
Ik volg geen vreemde daân;
Op Rossems heldenspoor,
Zweeft mij, in stralend licht,
Het beeld der zege voor.*

Een Germaanse oorsprong, Bataafse voorouders, dappere krijgers, dat zijn verhalen die eind twintigste eeuw niet meer goed pasten in het beeld dat Gelderland van zichzelf wilde presenteren. 'Niet meer van deze tijd', 'te oubollig', oordeelde het provinciebestuur. Toch sluiten deze liederen wel aan bij een traditie van Gelderse identiteitsvorming en daarom is de moeite waard om er iets langer bij stil te staan.

Duitse wortels van het hertogdom

Allereerst de Germaanse oorsprong van de provincie. Inderdaad vormden bezittingen in het huidige Duitsland een belangrijke machtsbasis voor de eerste graven van Gelre. We moeten daarvoor ongeveer duizend jaar terug in de tijd. Aan het begin van de elfde eeuw vestigen twee broers uit Vlaanderen, Rutger en Gerard, zich in het Rijnland waar ze bezittingen krijgen van de Duitse keizer. Gerard verwerft er goederen in Wassenberg, zo'n dertig kilometer ten oosten van Roermond, en kort daarna verkrijgt hij ook het noordelijker gelegen Geldern, dat zijn naam zal geven aan het latere territorium. In 1096 is een kleinzoon of achterkleinzoon van deze Gerard uit Vlaanderen de eerste die zich 'graaf van Gelre' noemt. Tegen die tijd is het familiebezit al uitgebreid met territoria in het rivierenland en op de Veluwe. Later komt daar door slimme huwelijkspolitiek ook het graafschap Zutphen bij.

Voor de vroegste geschiedenis van het graafschap Gelre zijn we aangewezen op schaarse bronnen, en dat bood aanvankelijk volop ruimte voor mythische verhalen. Gelderse geschiedschrijvers uit de vijftiende en zestiende eeuw schetsten een ontstaansverhaal waarin een Gelderse draak een rol speelde. Deze zou de bewoners van de streek rond Geldern geterroriseerd hebben, onder het brullen van de kreet 'Gelre, Gelre', tot hij door de dappere ridders Lupold en Wichard verslagen werd.

Op de plek waar hij gedood was stichtten zij een kasteel dat zij Gelre noemden, naar het gebrul dat de draak had uitgestoten. Dit heroïsche oorsprongsverhaal paste bij het beeld dat deze eerste geschiedschrijvers wilden creëren van een moedige en sterke dynastie van Gelderse heersers. In de onrustige tijd waarin zij leefden kon Gelre zo'n heldenverhaal wel gebruiken.

De Gelderse draak werd door latere geschiedschrijvers naar het rijk der fabelen verwezen. Maar de connectie met het Duitse rijk was stevig en onbetwist: cultureel, taalkundig, economisch en zeker ook in politiek opzicht. In 1339 was het de Duitse keizer die graaf Reinoud II van Gelre verhief tot hertog, daarmee de status van Gelre aanzienlijk verhogend. Enkele decennia daarna raakte Gelre in personele unie verbonden met het Duitse Gulik, doordat de hertogen van Gelre tevens hertogen van Gulik waren. Ook de laatste vorst van het onafhankelijke Gelre was tegelijkertijd hertog van Gulik – en bovendien van Kleef. In 1543 moest deze hertog Willem II zijn meerdere erkennen in keizer Karel V. Het hertogdom Gelre verloor zijn zelfstandige positie en werd ingelijfd bij de Habsburgse Nederlanden.

Het volkslied van de dichter Staring verwijst naar de periode kort voor dit omslagpunt in de Gelderse geschiedenis, namelijk naar het taaie verzet van hertog Karel van Gelre, de voorganger van hertog Willem II, en zijn legeraanvoerder Maarten van Rossum tegen de territoriumdrift van de Bourgondisch-Habsburgse vorsten. Tientallen jaren slaagden zij erin dat verzet vol te houden. De veldtochten van Van Rossum waren succesvol en berucht: hij onderwierp Utrecht, voerde expedities uit in Brabant, hield plundertochten in Holland en wist door het toepassen van krijgslisten zelfs door te dringen tot in het hart van Den Haag.

De langdurige oorlog met de Bourgondiërs bezorgde de Geldersen het imago van brute rovers en plundersaars. Zelf koesterden zij veeleer het beeld van dappere en onverschrokken krijgers. Naar dat beeld verwijst Staring in zijn volkslied. Hij verklaart zich bereid het harnas aan te gespen en ten strijde te trekken, in navolging van Maarten van Rossem. Uit zijn tekst spreekt een achttiende-eeuws gevoel van trots op het Gelderse vaderland,

dat ooit een onafhankelijk vorstendom was. In de dagelijkse werkelijkheid was de gloriëtijd van Gelre toen al lang voorbij. In plaats van een zelfstandig hertogdom, met de blik gericht op Duitsland, was Gelderland grensgebied en militaire bufferzone geworden voor het westelijk deel van Nederland.

Rivaliteit om Bataafse voorouders

De lieddichter Colenbrander verwijst niet terug naar de tijd van het hertogdom, maar naar een vroegere periode in de geschiedenis. Bij hem zijn namelijk niet de Germanen maar de Bataven de erflaters van Gelderland. Daarmee sluit hij aan bij een geschiedbeeld dat opkwam in de zeventiende eeuw. Nederland had zich tijdens de Tachtigjarige Oorlog losgemaakt van het Spaans-Habsburgse rijk en was een republiek geworden. Dat was een bijzonderheid in het toenmalige Europa, waar koningen en keizers de dienst uitmaakten. Om de eigen Nederlandse situatie te verklaren en te rechtvaardigen, keken geschiedschrijvers terug naar de Romeinse tijd. Om precies te zijn: naar de Bataafse opstand tegen het Romeinse gezag in het jaar 69 na Chr. In die opstand zagen zij als het ware de opstand tegen Spanje weerspiegeld. De Bataven werden beschreven als dappere vrijheidsstrijders die in verzet kwamen tegen de Romeinse overheersers.

Die Bataven hadden een eigen stad gehad, zo bleek uit geschriften van de Romeinse schrijver Tacitus, en deze stad had gelegen aan de oever van een rivier, waarschijnlijk de Waal of de Rijn. Hollandse geleerden meenden dat het een stad in Zuid-Holland geweest moest zijn, Leiden bijvoorbeeld. Gelderse geschiedschrijvers beweerden echter met klem dat de Betuwe het kerngebied van de Bataven was geweest en dat de stad waar zij gewoond hadden geen andere dan Nijmegen kon zijn. Hun argumenten werden onderstreept door een groot aantal oudheidkundige vondsten in Nijmegen en directe omgeving. Triomfantelijk en vol trots werden deze bewijsstukken beschreven en tentoongesteld.

Uit het dispuut over de thuisbasis van de Bataven spreekt een duidelijke rivaliteit met Holland, het gewest dat in de zeventiende eeuw sterker, rijker en machtiger was dan alle andere gewesten van de Republiek en dat aan de gezamenlijke begroting ruim tien keer zoveel betaalde als Gelderland. Door de Bataafse oorsprong te claimen, kon Gelre in elk geval in historisch opzicht een eersterangs positie opeisen. Een symbolische eerste rang had Gelderland binnen de Republiek trouwens ook vanwege de titel van hertogdom; het bezat een hogere status dan Holland, dat slechts een graafschap was. Commissies van de Staten-Generaal waarin Gelderland vertegenwoordigd was, werden daarom altijd door de Gelderse afgevaardigde voorgezeten en in gezamenlijke vergaderingen hadden Geldersen het eerste spreekrecht. Als hoogste in rang mocht een vertegenwoordiger van Gelre, in dit geval Berthold van Gent, heer van Meinerswijk, in 1648 de eerste handtekening zetten onder de Vrede van Munster; het verdrag waarmee de Europese mogendheden na tachtig jaar eindelijk de Republiek der Nederlanden als volwaardige natie erkenden.

Een Gelders wij-gevoel?

Zo bieden de vier verschillende volksliederen waaruit het provinciebestuur in 1998 kon kiezen een kleine bloemlezing van verhalen over het Gelderse verleden en de Gelderse identiteit. Al die verhalen zijn op verschillende momenten in de geschiedenis dominant geweest, passend bij het beeld dat Geldersen op dat moment van zichzelf hadden of bij het imago dat zij wilden creëren. Dat drie van de vier volksliederen stammen uit het begin van de twintigste eeuw, is niet toevallig. Nederland was intussen een koninkrijk geworden met een centrale regering; de bestuurlijke zelfstandigheid van de vroegere gewesten was beëindigd. In sociaal, economisch en cultureel opzicht nam de eenwording van het land toe. Tegelijkertijd leidde het verlies van provinciale autonomie tot een versterkt besef van de eigen regionale geschiedenis, taal en cultuur. Met name Friesland, Groningen, Noord-Brabant, Limburg en Zeeland vormden in de negentiende en vroege twintigste eeuw krachtige provinciale identiteiten, niet op de laatste plaats door zich af te zetten tegen Holland.

Ook in Gelderland groeide de belangstelling voor de eigen identiteit en het eigen verleden. In 1835 zag de *Geldersche Volksalmanak* het licht, een jaarboek gevuld met gedichten, volksverhalen, dorps- en streekbeschrijvingen en een keur aan historische verhandelingen. Gedurende zeventig jaar ontsloot de *Volksalmanak* de Gelderse geschiedenis en cultuur voor een breed publiek. In 1898 kwamen daar de publicaties en voordrachten bij van de Vereeniging Gelre, een wat deftiger gezelschap van archivariissen en historici die zich in detail bezighielden met onderwerpen uit de Gelderse geschiedenis. Tegen die tijd konden zij putten uit een eigen provinciaal archief en voortbouwen op een reeks (bronnen)publicaties. Nog in het midden van de twintigste eeuw bleek er wel degelijk een Gelders wij-gevoel te bestaan. Inwoners van Gelderland die verhuisden naar steden in het westen of het zuiden van het land, richtten daar Gelderse verenigingen op; onder meer gebeurde dat in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Heerlen. Onderling hielden ze de herinnering aan hun Gelderse afkomst levend met behulp van toneelvoorstellingen, muziekoptredens, dialectavonden en zelfs dauwtraptochten.

Inmiddels lijkt van een overkoepelende Gelderse identiteit amper nog sprake te zijn. In een landelijk onderzoek uit maart 2014 verklaarde slechts een kwart van de Gelderlanders een emotionele band te voelen met de eigen provincie. In Zeeland, Friesland, Noord-Brabant en Limburg was dat ongeveer het dubbele. Een enquête in dagblad de Gelderlander eind 2015 bevestigde het beeld. Een derde van de duizend personen die reageerden, bleken zich Gelderlander te voelen, en slechts een kwart was van mening dat er daadwerkelijk zoiets bestaat als een Gelderse identiteit.

‘Gelderland bestaat uit drie delen, Veluwe, Betuwe en Achterhoek. Je identiteit is één van deze drie’, verklaarde één van de respondenten bondig. ‘Nee, waarom?’, antwoordde iemand anders, ‘de Friezen hebben hun gemeenschappelijke taal, de Zeeuwen hebben hun strijd tegen het water, de Brabanders hun gezelligheid, maar wat is nu typerend voor een Gelderlander?’ En weer een ander schreef: ‘Deze op historische gronden vastgestelde provincie heeft te veel

verschillende identiteiten. In de kop vrijwel Saksisch en protestants, in het zuidwesten bijna Brabants en katholiek. Onvergelijkbaar, onverenigbaar.'

Toch zijn er ook mensen die zich wél Gelders voelen. 'De mentaliteit van de Gelderse mens is meer Rijnlands: rustiger, weloverwogen, in balans. Dat merk ik meteen als ik naar het westen van het land ga: veel gehaaster en oppervlakkiger', schrijft iemand. 'Ik ben geboren en getogen in deze provincie en voel me er thuis. Dus ik ben Gelderlander', aldus een ander. Een derde persoon maakt duidelijk hoe complex een begrip als identiteit kan zijn: 'Ik heb een 'gelaagde' identiteit; vooral doordat ik op veel plekken op de wereld voor een paar maanden ben geweest. Ik ben Europeaan, Nederlander, kom uit Gelderland, én Lentenaar (en dus niet Nijmeegs)'. En soms doet weggaan pas beseffen wat regionale identiteit betekent: 'Nu ik na 26 jaar niet meer in Gelderland woon, merk ik pas hoe erg ik Gelderland mis'.

Verdeeld maar toch één

Een terugkerend thema in discussies over de Gelderse identiteit is de verdeling van de provincie in drie delen, die landschapelijk, cultureel en religieus flink van elkaar verschillen. Sommige mensen menen zelfs dat die delen vrij recent 'samengeraapt' zijn, maar dat is toch echt niet het geval. De verdeling van Gelre in kwartieren gaat terug tot het midden van de veertiende eeuw, een periode van interne machtsstrijd tussen leden van de hertogelijke familie. De vier belangrijkste steden besloten met elkaar samen te werken om in deze roerige tijden hun eigen belangen zo goed mogelijk te waarborgen. Uit deze samenwerking groeide een rol als hoofdsteden en vertegenwoordigers van de vier regio's: Arnhem voor de Veluwe, Zutphen voor de Graafschap, Nijmegen voor de Betuwe en Roermond als hoofdplaats van het Overkwartier.

In 1418 – volgend jaar precies zeshonderd jaar geleden – namen de vier hoofdsteden het initiatief voor een gezamenlijk verbond dat ook ondertekend werd door de edelen van Gelderland. Ze besloten dat ze elkaar zouden steunen om het territorium en het rechtssysteem van Gelre in stand te houden. Een volgende hertog zou alleen geaccepteerd worden met instemming van de verbondspartners. Mocht een hertog in de toekomst de land- en stadsrechten schenden, dan zouden ze bijeenkomen om gezamenlijk hun beklag doen. De eerstvolgende hertog aanvaardde het verbond, erkende het recht van steden en edelen om zelfstandig bijeen te komen en accepteerde dat hij voor allerlei beslissingen hun toestemming nodig had. Zo ontstond een vertegenwoordigend orgaan van inwoners van Gelre, een voorloper van de huidige Gelderse Staten.

De indeling in vier kwartieren deed in het middeleeuwse hertogdom dus geen afbreuk aan de identificatie met Gelre, maar versterkte die juist. Afzonderlijk waren de steden en gebieden te zwak om hun belangen te behartigen; door samen te werken stonden zij sterker en konden zij eisen stellen.

Ondanks hun stellige voornemen, lukte het de kwartieren uiteindelijk niet om als viertal samen te blijven. In 1579 sloot Gelderland zich door toedoen van stadhouder Jan van Nassau, en aanvankelijk tegen de zin van de kwartieren, aan bij de Unie van Utrecht waarmee het gewest terecht kwam aan de zijde van de opstandelingen tegen de Spaans-Habsburgse koning Filips II. In de turbulente tijd die volgde, wisselden steden en regio's nog geregeld van positie en tot ver in de zeventiende eeuw zou Gelderland het toneel blijven van gevechten tussen Staatse en Spaanse troepen. Al in de eerste decennia van de Tachtigjarige Oorlog kwamen Roermond en omgeving stevig in Spaanse handen, waardoor het Overkwartier voor Gelderland verloren ging.

Drie kwartieren bleven over, elk met een eigen bestuur, een eigen rechtssysteem en een eigen hoofdstad. De kwartieren bepaalden hun eigen beleid en namen alleen gezamenlijke beslissingen over kwesties die het hele gewest aangingen. Vertegenwoordigers van de kwartieren wisselden tweemaal

per jaar hun standpunten uit tijdens de Gelderse Landdagen, die roulerend plaatsvonden in Nijmegen, Arnhem of Zutphen. Anders dan de andere gewesten had Gelderland tijdens de Republiek niet één hoofdstad, al was te Arnhem wel het Hof van Gelre en Zutphen gevestigd: het gezamenlijke juridische en bestuurlijke orgaan van het gewest.

Aangezien de belangen van de drie kwartieren lang niet altijd parallel liepen, verliep de gezamenlijke besluitvorming doorgaans traag en moeizaam. In een dagboek aantekening uit 1622 schetste de Zutphense jonkheer Alexander van der Capellen – zelf niet geheel onpartijdig – op bondige wijze het imago van de kwartierlijke afgevaardigden. Die van de Veluwe stonden volgens hem bekend als de ‘sinceerste’, die van de Graafschap als de ‘looste’ oftewel sluwsten en die van Nijmegen als de ‘opiniatreste’, dat wil zeggen degenen met de meeste eigendunk. Als gevolg daarvan, zo ging hij verder, werden de Veluwenaren wel vergeleken met schapen, de Graafschappers met vossen en de Nijmegenaren met stieren. Behalve tussen de kwartieren, bestonden er ook geregeld belangenconflicten tussen adel en steden, en binnen elk kwartier tussen de hoofdstad en de kleinere steden. ‘Chronisch geharrewar’, zo karakteriseert historicus J.J. Poelhekke het Gelderse bestuur ten tijde van de Republiek.

Van Gelderse eenheid was in deze tijd dus weinig te bespeuren. Toch hechtten de bestuurders wel degelijk aan hun gezamenlijke geschiedenis, die bood hen immers status en legitimatie. In opdracht van het bestuur van Gelre verschenen in de eerste helft van de zeventiende eeuw twee publicaties over het Gelderse verleden, samengesteld op basis van archiefmateriaal en kronieken. De eerste was in het Latijn geschreven, de tweede in het Nederduits. Door dat laatste werk, de Geldersse Geschiedenissen door Arend van Slichtenhorst, konden inwoners van Gelderland in hun eigen landstaal kennis nemen van hun geschiedenis.

Eén, maar verdeeld

Met de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden in 1814 gingen de kwartieren van Nijmegen, Zutphen en Arnhem op in de provincie Gelderland. De kwartierlijke bestuursapparaten, die in de Bataafse en Franse tijd al gedeeltelijk waren ontmanteld, verloren hun bestaansrecht. Er kwam één overkoepelend Gelders provinciaal bestuur, dat – zeker in de eerste decennia van het koninkrijk – amper eigen bevoegdheden had en sterk van bovenaf werd aangestuurd. Arnhem kreeg nu definitief de status van provinciehoofdstad; het voormalige Hof van Gelre aan de Markt ging fungeren als provinciehuis.

Zoals de zeven voormalige gewesten van de Republiek opgingen in het Koninkrijk der Nederlanden, zo smolten de drie voormalige Gelderse kwartieren samen in de provincie Gelderland. En waar de nationale eenwording op veel plaatsen een stimulans was voor provinciaal identiteitsbesef, ging de Gelderse eenwording gepaard met een opbloei van streekgebonden cultuuruitingen. In de negentiende en vroege twintigste eeuw werd een golf van Betuwse dialectverhalen, Veluwse sagen en Achterhoekse reisverslagen opgetekend en gepubliceerd, vaak door lokale bestuurders, onderwijzers of dominees. Binnen het provinciale Gelderse verband benadrukten zij de eigenaardigheden van hun eigen streek.

En daarmee zijn we terug bij het Gelderse volkslied van Geerlings dat, zoals we zagen, niet ingaat op Gelderland als geheel maar afzonderlijk de loftrompet steekt over de Veluwe, de Betuwe en de Graafschap. Aan het eind van de twintigste eeuw was dat het beeld dat het provinciebestuur koos om de identiteit van Gelderland uit te drukken: een provincie in drie delen, elk met hun eigen karakteristieken. Het lijkt voor de hand te liggen.

Toch is ook dat beeld een verdichtsel, want al meer dan twee eeuwen bestaan er geen Gelderse kwartieren meer. En wie goed kijkt, zal zien dat binnen die vroegere kwartieren de uniformiteit soms ver te zoeken is en dat Gelderland een land van vele grenzen is. Grenzen tussen vroegere kwartieren, die niet toevallig door rivieren van elkaar gescheiden zijn; grenzen

tussen naburige dorpen, steden en regio's die zich soms als elkaars rivalen beschouwen; grenzen tussen overwegend katholieke en overwegend protestantse gebieden; grenzen tussen dialecten, tussen mentaliteiten en gewoonten.

Zo is in het riviereengebied het Land van Maas en Waal overwegend katholiek, terwijl de bevolking aan de overkant van de Waal, in de Neder-Betuwe, juist in meerderheid protestants is. De precieze afbakening van Achterhoek en Liemers is een permanent onderwerp van discussie, maar waar die scheiding ook loopt, het is duidelijk dat men Achterhoekers en Liemers niet ongestraft over één kam kan scheren. En tussen inwoners van de Veluwe dorpen Vaassen en Epe, die toch al bijna twee eeuwen samen een gemeente vormen, bestaat een milde maar zeer herkenbare rivaliteit. Hoe verder je inzoomt, hoe genuanceerder en gedifferentieerder het beeld wordt.

Een provincie met een grote mate van verscheidenheid, dat is een beeld dat weerklank vindt in de Gelderse bevolking. Inwoners van Gelderland voelen zich in deze tijd vooral verbonden met hun eigen stad of streek, niet met de provincie als geheel. Of hooguit een beetje. Sommigen spreken dan over typisch Gelderse bescheidenheid en kalmte, ze zijn trots op het gevarieerde Gelderse landschap, op de rivieren, beekjes, bossen en heidevelden, op de kastelen en historische steden, ze roemen de bedrijvigheid, de werklust, de innovatieve kracht van de provincie. Maar ze vertellen elkaar geen gezamenlijk historisch verhaal. Dat is op de achtergrond geraakt.

Een Gelders verhaal

Daardoor ontbreekt in het huidige beeld van Gelderland een belangrijke dimensie, namelijk begrip waarom de provincie vandaag de dag is zoals zij is, waar de grote regionale verscheidenheid vandaan komt, en hoe het mogelijk is dat drie zo verschillende delen al bijna duizend jaar bij elkaar horen. En zelfs verder terug: hoe het eigenlijk zat met die Bataven en Romeinen, en welke erfenis zij in deze regio hebben achtergelaten.

Toegegeven, er wordt in Gelderland volop aan geschiedbeoefening gedaan, meer dan ooit zelfs. De provincie telt maar liefst 85 lokale historische verenigingen met naar schatting dertigduizend leden. Lokale historici – liefhebbers en professionals – doen onderzoek en delen de resultaten daarvan in lokale tijdschriften. De Gelderse musea beheren grote collecties historische voorwerpen. Websites als mijnGelderland en CollectieGelderland verzamelen verhalen over Gelderse gebeurtenissen en Gelderse objecten. Aan de universiteiten wordt onderzoek gedaan naar aspecten van de Gelderse geschiedenis.

Er is dus veel geschiedkundige kennis, maar die kennis is vooral gericht op lokale en regionale thema's, naadloos aansluitend bij de gevoelde diversiteit in de provincie. Van het veelgebruikte motto 'eenheid in verscheidenheid' is het vooral 'verscheidenheid' die aandacht krijgt, voor 'eenheid' bestaat veel minder belangstelling. Een paar overkoepelende initiatieven waren er de laatste jaren overigens wel. Zo verscheen er een canon met vijftig 'vensters' op het provinciale verleden en startte Omroep Gelderland met een ludieke maar goed onderbouwde serie historische programma's, gepresenteerd door de 'Ridders van Gelre'. Ook organiseren de Gelderse musea en historische verenigingen elke drie jaar een gezamenlijk erfgoedfestival over één van de kernthema's uit het Gelderse verleden. Maar het zwaartepunt van de geschiedbeoefening in Gelderland ligt overduidelijk op het lokale vlak.

Dat bergt een risico in zich, want lokale verhalen en gebeurtenissen staan zelden op zichzelf, ze zijn haast altijd verbonden met grotere ontwikkelingen. Wie alleen het lokale perspectief ziet, raakt gemakkelijk bijziend. Omgekeerd kan ook het landelijke perspectief vertekend werken. Als we alleen naar de geschiedenis kijken vanuit de huidige nationale staat, zouden we ten onrechte kunnen denken dat de Hollandse geschiedenis synoniem is voor de gehele geschiedenis van Nederland. Bovendien raak je bij een te eenzijdig nationaal perspectief gemakkelijk het zicht kwijt op grensoverschrijdende verbanden – zoals de oude Gelderse relatie met Duitsland en de verbondenheid met noord- en midden Limburg. Net zoals

de provincie bestuurlijk een schakel vormt tussen het lokale en het nationale niveau, vormt de gezamenlijke Gelderse geschiedenis een verbinding tussen lokale geschiedverhalen en (inter)nationale historische ontwikkelingen.

Er is dus alle reden om ook in deze tijd aandacht te vragen voor de gezamenlijke Gelderse geschiedenis. Niet met heldenverhalen om onze Gelderse trots te voeden, maar met verhalen over de historische dynamiek in een eeuwenoud territorium; waar de inwoners voortdurend hun positie moesten bepalen tegenover eigen of naburige heersers, terwijl tegelijkertijd uiteenlopende lokale en regionale belangen een rol speelden. Zo ontstaat een geschiedenis die ons helpt te begrijpen hoe het komt dat Gelderland vandaag de dag is wat het is. En dat is een goede basis om je hier thuis te voelen. Hier, in 'ons' Gelderland.

Literatuurselectie

M. Evers e. a. (red),
Het hertogdom Gelre. Geschiedenis, kunst en cultuur
tussen Maas, Rijn en IJssel,
Utrecht 2003.

P. Meij e. a. (red),
Geschiedenis van Gelderland 1492-1975,
Zutphen 1975.

A. Noordzij,
Gelre. Dynastie, land en identiteit in de late middeleeuwen,
Hilversum 2009.

B. Roelofs,
Huis der Provincie. Het 'kasteel' op de Markt in Arnhem,
Utrecht 2008.

W.J. Koppers e. a. (red),
Van Gelre tot Gelderland. 650 jaar besturen van Gelderland,
Nijmegen 1989.

D. Verhoeven e. a. (red),
Gelderland grensland. 2000 jaar verdeeld en verbonden,
Nijmegen 2016.

Provincie Gelderland

Markt 11

6811 CG Arnhem

Postbus 9090

6800 GX Arnhem

026 359 99 99

provincieloket@gelderland.nl

www.gelderland.nl